

УКРАЇНЬСКА СЦЕНОГРАФІЯ ХХ СТОЛІТТЯ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ОСОБОВИХ ФОНДІВ ЦДАМЛМ УКРАЇНИ

Ірина Войцехівська, Алевтина Сукало

Ukrainian Scenic Painting of the 20th Century on the Basis of the Archival Data of Personal Provenance from the Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine

The paper surveys the exhibition “Ukrainian scenic painting of the 20th century”, which was held in the Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine from December 2015 to March 2016.

Key words: scenic painting, scenic design, Ukrainian theatre, Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine.

15 грудня 2015 р. в Зеленій залі Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) відкрилася художньо-документальна виставка «Українська сценографія ХХ століття», сформована з архівної та музейної колекції ЦДАМЛМ України. Експозиція репрезентувала ескізи костюмів, декорації та їх макети, гримувальні приналежності, фотографії сцен з вистав, різноманітні світлини тощо. Прикметно, що документи, представлені на виставці, зберігаються в особових фондах діячів українського театрального мистецтва.

Відкриття відбулося в атмосфері долучення до загадкового театрального всесвіту, з його дотиком до мистецтва створення «нової реальності» з використанням уяви та натхнення художників - декораторів, сценографів, графіків тощо. Ексклюзивність представлених документів чудово ілюструвала афіша заходу, на якій організатори розташували один із ескізів декорації О. Хвостенка-Хвостова «Всесвіт» до п'єси «Містерія-буфф» за В. Маяковським у постановці Героїчного театру-студії (Харків, 1921-1922). Урочисту атмосферу свята підкреслював і виступ актора Юрія Яценка, в якому він торкнувся мистецтва українських художників-декораторів, містицизму та таємничості театрального світу.

Організатори умовно структурували репрезентовані документи за трьома хронологічними періодами: початок ХХ ст. – 1917 р. (представлені документи з особових фондів Г. Гаєвського, А. Петрицького, О. Хвостенка-Хвостова); 1917 – 1930-ті рр. (документи Н. Горбунової, А. Петрицького, О. Хвостенка-Хвостова); 1940 – друга половина ХХ ст. (В. Меллера, А. Петрицького, О. Хвостенка-Хвостова, Н. Ужвій, В. Василька, О. Плаксія, В. Греченка, Л. Братченка). Розподіл представлених матеріалів за вказаними періодами дав змогу відстежити еволюцію поглядів та використання художніх напрямів та стилів у творчості митців сценографії в різні періоди їх діяльності.

Бурхливі події початку ХХ ст. мали значний вплив на різновекторність розвитку естетики театрального мистецтва, що базувалася не лише на досвіді минулого, а й сприймала тогочасні історичні виклики. Режисерські шукання поєднувалися з інтенсивністю експериментальних сценографічних розробок. Українська режисура охоче використовувала естетичні зміни мистецької свідомості театральних сценографів. Естетика української сценографії на той

період здебільше була пов'язана з діяльністю Мистецького об'єднання «Березіль» (МОБ). І серед представлених на виставці когорти митців довоєнного періоду більша частина пройшла крізь мистецько-психологічну школу Леся Курбаса, для якого театр був найвищою мистецькою формою. Всі вони дотримувалися творчої практики експресіонізму та конструктивізму в своїй діяльності, серед них А. Петрицький, О. Хвостенко-Хвостов, Н. Горбунова, В. Василько, В. Меллер.

Ілюстрація 1

Другий період експозиції своїм кінцевим датуванням пов'язаний з незворотнім наближенням трагічних для української культури 1930-х рр., переглядом світоглядних позицій, пов'язаних з бажанням уникнути будь-яких репресій, що змушувало митців змінювати власні погляди та вподобання в мистецтві.

На початку виставки представлені документи із особового фонду відомого українського художника та режисера Григорія Гаєвського (1872-1933), зокрема, ескізи декорацій до вистав, постановником яких був митець: «Мертве місто» Г. Д'Аннунціо, «В старом парке», «Северные богатыри» та «Маленький Эйольф» Г. Ібсена, в т.ч. і його власні ескізи до «Мати» С.Пшебишевського, «Боротьба за престол» Г. Ібсена та ін.; фотографії сцен із вистав «Балерина» М. Праги, «Сатана» Я. Гордін, «Я так хочу». Особливу увагу відвідувачів виставки привернув процес підготовчої роботи майстра – досконалі та витончені фрагменти креслень, ілюстрації малюнків до посібника «Устройство и оборудование современного театра», зошит з його текстом, та видання 1920 р. «Театрального poradnika. Т.1. Завдання режисера», який люб'язно надала для експонування консультант експозиції, доктор мистецтвознавства, професор Ганна Веселовська (див. іл. 1).

Ілюстрація 2

Досліджуючи театральне мистецтво України не можна залишити поза увагою творчий геній Анатолія (Анатолія) Петрицького (1895-1964), учня В. Кричевського, відомого, насамперед, як художника театру, сценографа, графіка. В експозиції представлені документи з його особового фонду, який був сформований в ЦДАМЛМ України завдяки передачі на зберігання спадку митця його родиною та дослідниками-мистецтвознавцями. Завдяки наявній колекції відвідувачі мали змогу ознайомитися з фоторепродукціями ескізів костюмів та реквізитів до вистав «Восточные забавы», «На полі крові» та «В дому роботи, в країні неволі» Л. Українки, опер «Тарас Бульба» М. Лисенка, «Війна і мир» С. Прокоф'єва, декораціями до них, настінними розписами київських театрів «Дім Інтермедій» та «Гротеск», світлинами вистав «Вій» О. Вишні, опери «Князь Ігор» О. Бородіна, «Дон Карлос» Ф. Шиллера, оформленням яких займався А. Петрицький. Родзинкою виставки став ескіз костюму Шейха до вистави «Корсар» за балетом А. Адана, датований 1925 р. Репрезентовані матеріали свідчать про схильність митця до конструктивізму, проте з початком 1930-х рр. він поволі звертається до більш реалістичного відображення дійсності: використовує мотиви українського народного мистецтва, створює декорації в живописно-прикладній манері. Так, ескізи костюмів, змодельовані в ці та наступні роки разюче відрізняються; у 1950-х рр. автор більш підкреслював історичне тло, характерне для конкретного спектаклю (див. іл. 2).

Привертає увагу експозиція про творчість української художниці та сценографа Наталії Алексєєвої-Горбунової (1898-1998 рр.), представлена вишуканими акварельними ескізами, які підкреслюють творчу участь місткниці у створенні атмосфери театральної загадковості в опері Дж. Пуччіні «Турандот», балеті М. Вериківського «Пан Каньовський». Вражає виконання костюмів, адже вбрання акторів моделювалося на папері аквареллю, сріблом, бронзою, олівцем та пензлем. Поряд представлені фотокопії ескізів до вистави «Різдвяна ніч» та опери

«Тарас Бульба» М. Лисенка, експонуються також і фотографії макетів декорацій до них (див. іл. 3).

Неабияке зацікавлення викликали художні роботи Олександра Хвостенка-Хвостова (1895-1967 рр.), відомого як оформлювач-декоратор, який працював здебільшого в стилі конструктивізму. Починаючи з 1920-х рр. він декорував опери та вистави. В ЦДАМЛМ України

Ілюстрація 3

зберігаються світлини з вистави «Беркути» за оперою «Золотий Овруч» Б. Лятошинського, які розкривають т. зв. сценографічну реформу, розроблену разом з А. Петрицьким. Основними засадами її були динамічне перемонтування декорацій в процесі вистави та введення партитури світла в ході дійства. А його високохудожні ескізи костюмів, виконані аквареллю, бронзою та сріблом до опер Р. Вагнера «Лоенгрін» та Ж. Бізе «Кармен» стали окрасою експозиції (див. іл. 4).

Архівна та музейна колекції видатного українського режисера, актора, педагога та театрознавця Василя Василька (Міляєва) (1893-1972 рр.) репрезентовані звичайним шкільним зошитом-щоденником, який він вів під час роботи над виставою «Земля», нотами народних співів до неї, фотографіями сцен з зазначеної вистави за п'єсою О. Кобилянської; ляльками, зробленими власноруч для подальшого використання у виставах; гримувальним приладдям; його світлинами, на одній з яких він зфотографований з Лесем Курбасом (див. іл. 5).

Українське театральне мистецтво неможливо представити без талановитого художника, ілюстратора, авангардиста Вадима Меллера (1884-1962 рр.). На жаль, документи, які зберігаються в ЦДАМЛМ України не дозволяють в повній мірі продемонструвати його спадок. Організатори відібрали до експонування історичні матеріали, які стосуються його робіт для двох українських театрів – Київського театру ім. І. Франка та Харківського театру ім. Т. Шевченка. Насамперед, це фрагменти альбомів з ескізами декорацій, нотатками до вистав та ін. Окремо представлені акварельні ескізи декорацій до вистави за драмою В. Шекспіра «Король Лір», малюнки самого Ліра в уяві В. Меллера.

Ілюстрація 4

Експозиція документів другої половини ХХ ст. знайомить відвідувачів з історією української сценографії цього періоду. Представлені роботи театральних художників: Олександра Плаксія (1911-1986 рр.) – ескіз одягу Михайла до вистави «Земля» за драмою О. Кобилянської; Леоніда Братченка (1923-2004 рр.) – ескізами костюмів до вистави «Снігуронька» з замальовками; Василя Греченка (1906-1967 рр.) - ескізами костюмів до вистави «Тарас Бульба» за оперою М. Лисенка; Олександра Сальмана (1914-1971 рр.) – ескізи вбрання до вистави «У неділю рано зілля копала...» за оперою В. Кирейка (див. іл. 6).

Ілюстрація 5

Ілюстрація 6

Привертала увагу шанувальників творчості відомої акторки Наталії Ужвій експозиційна вітрина з різноманітним реквізитом з театральних вистав, в яких вона грала та її власними косметичними засобами, якими вона користувалася для гримування: люстерком, пудреницею, парфумами тощо.

Завершує експозицію художня робота А. Петрицького, на жаль, до невстановленої вистави, яка виконана аквареллю та графічним олівцем.

Експозиція «Українська сценографія ХХ століття. З архівної та музейної колекції ЦДАМЛМ України» залишила після себе позитивне враження, про що свідчать схвальні відгуки відвідувачів. Серед побажань на майбутнє лунали пропозиції використовувати більшу виставкову площу, що сприятиме репрезентації максимальної кількості документів з фондів архіву-музею.

Безперечно, подібні виставки актуалізують нову мистецьку інформацію, яка так необхідна сучасній українській спільноті та студентству на шляху до пізнання власної історії та культури.

***Українська сценографія ХХ століття
за документами особових фондів ЦДАМЛМ України***

Студія презентує виставку «Українська сценографія ХХ століття», яка проходила у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України з грудня 2015 року по березень 2016 року.

Ключові слова: сценографія, театральні декорації, український театр, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.